

שלוחי הגר וישמעאל

חיים לוי

מוקדש למו"ר

הרב יהושע בכרך שליט"א

אמרו חכמים: "כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו" (ביצה, לב, ב). ואף מן המסופר בתורה מתגלה אברהם כאדם שכל ימיו וכל מעשיו הם חסד, אהבת הבריות, הכנסת אורחים, רחמנות על הזולת ואפילו על רשעים (תפילתו על סדום, הצלת לוט), וכיוב"ז. בסיפור התורה על גירוש הגר (טז, ו) ואח"כ על גירוש הגר וישמעאל (כא, יד) יש שואלים כיצד איש חסד, אדם רחמן, נותן לאשתו להתעלל באשתו השניה עד כדי כך שהיא בורחת? אדם כאברהם המכניס אורחים זרים לביתו ומאכילם ומשקם מסוגל לשלוח את בנו מביתו למדבר; אברהם שעושה נפשות, מפרסם את שם ה' בעולם ומגייר אנשים, אינו יכול לדאוג לחינוך בנו, לנסות להחזירו למוטב?

"ושרי אשת אברהם לא ילדה לו

ולה שפחה מצרית ושמה הגר".

"שפחה מצרית - בת פרעה היתה, כשראה ניסים

שנעשו לשרה אמר: מוטב שתהא בתי שפחה בבית

זה ולא גבירה בבית אחר".

(רש"י).

הגר אינה סתם שפחה, בת מלך היא, בת פרעה אשר החליפה את החומר ברוח, את בית פרעה המלא אוצרות ועושר בבית אברהם המאופיין ברוחניות וחסד.

"ותאמר שרי אל אברהם הנה נא עצרני ה' מלדת.
בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה.
ותקח שרי אשת אברם את הגר שפחתה..."
(טז, ב-ג).

"ותקח - לקחתה בדברים, אשריך שזכית לידבק
בגוף קדוש כזה".

(ב"ר, רש"י).

מדוע צריכה שרה לפנות אל הגר בדברים לשדלה ולשכנעה, והלא שפחתה
היא, ויכולה שרה לעשות בה כטוב בעיניה, כדרך הגבירות השולטות
בשפחותיהן ורודות בהן כרצונן!?

"ותתן אותה לאברם אישה לו לאשה".

(טז, ג).

"ותתן אותה לאברם אישה - ולא לאחר. לאשה - ולא
לפלגש".

(ילקוט בראשית).

שרה מכניסה צרתה לביתה ודואגת לכך שמעמד שתיהן יהיה שווה,
מלכתחילה, הגר היא ממש אשה לאברהם ולא פלגש.
"אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו, ולכך אמרה לו
לאשה, שלא תהיה כפלגש רק כאשה נשואה לו".
(רמב"ן).

"ותרא כי הרתה ותקל גבירתה בעיניה".

(טז, ד).

"היו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה והיתה
שרה אומרת להם: צאו ושאלו בשלומה של עלובה.
והיתה הגר אומרת להם: שרי גבירתתי אין סתרה
כגלויה, נראית צדקת ואינה צדקת, אילו היתה
צדקת, ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה
אחת נתעברתי".

(ב"ר).

"ותרא כי הרתה - וע"כ בשביל שנתעברה היתה
אומרת אין סתרה כגלויה. ועוד דלא הוי למימר:
ותרא, רק: ויהי כי הרתה. מאי: ותרא? אלא רצה
לומר כי ראתה בדעתה דבר בהריון שלה, ועל דבר
המחשבה שאדם מתבונן שייך: ותרא".

(גור אריה).

"עליה הכתוב אומר: תחת שלש רגזה הארץ וגו'
ושפחה כי תירש גבירתה (משלי, ל, כא), אלא
להודיעך כח שרה שלא קנאה בשפחתה אלא נתכוונה
לשם שמים".

(מדרש הגדול).

שרה רוצה שההבטחה שהבטיח ה' לאברהם בברית בין הבתרים תתקיים,
ואם לא ממנה אולי מאשה אחרת, העיקר שיתקיים מאמר ה' "כי אם
אשר יצא ממעיך הוא ירשך". המעבר משפחה לגבירה, משפחה לאשת
אברהם בא מרצונה של הגבירה שרה וביוזמתה. הגר, עם הריונה,
כופרת בטובה, היא מבעטת ביחס שקיבלה משרה ומשיבה לה רעה תחת
טובה. שרה השוותה את מעמד שפחתה הגר לזה שלה, אבל הגר בעקבות
הריונה מנסה להתנשא על שרה. בכך מראה הגר שאינה ראויה לתפקיד
החדש של אשת אברהם, וראוי לה יותר שתשאר שפחה. וזה שאומרת
שרי לאברהם: "אנכי נתתי שפחתי בחיקך" - לשם אישות, שתהא אשתך
ממש, ועכשיו רואה אני שאינה ראויה לכך. וגם אברהם מודה לדבריה
אלו: "הנה שפחתך בידך", היא חוזרת למעמדה הקודם; ועוד יותר
מכך, במפגש של הגר עם מלאך ה': "ויאמר הגר שפחת שרי... שובי
אל גבירתך...".

"וכדון בגין דלא הוינא ילדא, חררית אמתי
ויהבתה למשכוב בעיטפך, וחמת ארום עברית ויתבז
איקרי באנפאה, וכדון יתגלי קדם ה' עולבני,
ויפרוס שלמיה ביני ובינך ותתמלי ארעא מינך,
ולא נצטרך לבנהא דהגר ברת פרעה בר נמרוד דטלקך

לאתונא דנורא" (1)

(תרגום יונתן, פס' ה).

"ותרא שרה את בן הגר המצרית
אשר ילדה לאברהם מצחק.
ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה
כי לא יירש בן האמה הזאת
עם בני עם יצחק".

(כא, ט-י).

מעשיו הרעים של ישמעאל גורמים לכך ששרה מבקשת לגרשו. ותמוה,
הרי ישמעאל אינו רק בן הגר אלא גם בנו של אברהם, וגם עליו
מוטל חינוכו ולא רק על הגר. וכן לא ברור מדוע רוצה שרה להקניש
גם את הגר בעוון בנה, והרי ישמעאל כבר די מבוגר כדי שיהא
אחראי למעשיו וישא בתוצאותיהם בעצמו ולכדו.

"ותרא שרה את בן הגר המצרית
אשר ילדה לאברהם מצחק".

"וחמת שרה ית ברא דהגר מצריתא דילדת לאברהם
מגחך לפולחנא נוכראה וגחין לה".

(תרגום יונתן).

"וגחין לה" - פירוש ועשה עצמו כאילו עובד
להש"י".

(פירוש יונתן).

"אמר רשב"י ר"ע היה אומר בו דבר לגנאי ואני
אומר בו דבר לשבח. דרש ר"ע... אין מצחק אלא
גילוי עריות... מלמד שהיתה אמנו שרה רואה

(1) כעת שלא ילדתי נתתי אמתי לשכב בחיקך, כשראתה שהתעברה ביזתה
כבודי בפני, וכעת יתגלה לפני ה' עלבוני, ויפרוש שלומי ביני
ובינך, ותתמלא הארץ מאיתנו. ולא נצטרך לבנה של הגר בת פרעה
בן נמרוד שהשליך אותך לכבשן האש.

אותו לישמעאל מכביש גנות וצד נשי אנשים ומענה
אותן. תני ר' ישמעאל אומר אין הלשון הזה של
צחוק אלא ע"ז... מלמד שהיתה אמנו שרה רואה
את ישמעאל בונה בימסיות וצד חגבים ומקריב
עליהם. ר' אלעזר... אומר אין הלשון הזה צחוק
אלא לשון שפיכות דמים... ואומר אני בו דבר
לשבח, אין הלשון הזה של צחוק אלא לשון ירושה,
שבשעה שנוולד אבינו יצחק היו הכל שמחים, אמר
להם ישמעאל: שוטים אתם, אני בכור ואני נוטל
פי שניים".

(ב"ר).

"ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה"

יר לראות בבקשתה של שרה לגרש את הגר וישמעאל - עונש על

"והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את יצחק,
וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול.
ולכך אמר הכתוב: את בן הגר המצרית, ולא אמר:
את ישמעאל מצחק, וכך אמרה: גרש את האמה הזאת
ואת בנה, כי אמרה העבד המלעיג על אדוניו חייב
הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש
אותו מאיתי... ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל
הנער לעזוב את אמו ועזב את אמו ומת".

(רמב"ן).

"את בן הגר המצרית - חשבה שהתעורר לזה הלעג

מפני ששמע כך מאמו...

מצחק - מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באמרו

שנתעברה מאבימלך...

גרש את האמה הזאת ואת בנה - כי בעצתה עשה

הבן שהוציא דיבה למען יירש בנה את הכל, לפיכך

גרש מפני שאינו דין שירש אפילו בקצתו".
(ספורנו).

מידה כנגד מידה. ישמעאל בעצת אמו מוציא דיבה כדי לרשת הכל,
וענשו שיגורש ולא יירש כלל.

"כי לא יירש בן האמה הזאת

עם בני"

אבל אפשר גם לראות בבקשתה של שרה - הסתכלות מעמיקה במציאות,
הסתכלות ברוה"ק, לא כעונש על מה שקרה אלא על שם העתיד.

"שרה בחכמתה ראתה שיש בישמעאל מעלה וחסרון.

מעלה ששומע בקול אמו, וחסרון שהוא לץ, וידוע

שמידת הליצנות היא המידה הגרועה מכל המידות

הרעות, ולכן אמר (משלי כב): גרש לץ, ללץ לא

מועילה שום רפואה כי אם לגרשו לבל יחטיא א

האחרים גם כן... ולפי שהיא ראתה מעלתו שה!

ציית לאמו, לכן הרע לה על הגר אמו למה הי:

אינה מוכיחתו על מעשיו הרעים, לכן רצתה

מאברהם לגרש את שניהם, ואז כשיהיו שניהם

ונדים אז היא תוכיחנו לעזוב את דרכו הו

ואולי יקבל דבריה ויחזור למוטב".

(ליקוטי ז)

שרה אינה חוששת רק לבנה שלא יושפע ממעשיו הרעים של ישמע.

אלא טובת כל הצדדים לנגד עיניה, והיא דואגת גם לעתידו של

ישמעאל. לץ (מצחק) אינו מקבל תוכחות, והדרך היחידה לחנכו

היא להרחיקו מחברת בני אדם, שלא יהיו לו אזניים לליצנותו.

שרה מצרפת אליו את הגר אמו, שהשפעתה ניכרת עליו והיא היחידה

שהוא מוכן לשמוע לדבריה, מתוך תקווה שבהיותם מבודדים תצליח

הגר לחנכו ולהחזירו למוטב.

"...האי קרא תושבחתא דשרה איהו בגין דחמת

ליה דקא מצחק לכו"מ אמרה ודאי לאו ברא דא

ברא דאברהם, למעבד עובדי דאברהם אלא ברא

דהגר המצרית איהו, אהדר לחולקיה דאמיה, בגין
כך... ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה
כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק".⁽²⁾
(זוהר).

"כי לא יירש בן האמה הזאת
עם בני עם יצחק".

"... וכי בעבור שגרשו אי אפשר לו לחזור לירושתו
אחרי מות אביו? ונראה שעל ירושת המעשים הוא
מדבר. כי ראתה שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה
לאברהם מצחק בגילוי עריות מצד שהיה בן הגר
המצרית הולידה בדומה לה, כי כל המצריים שטופי
זימה... ותולדותיהן כיוצא בהן, על כן אמרה
שרה לגרש כדי שלא ילמוד יצחק ממעשיו, ואם תאמר
אדרבה שמא יצחק יהפכו ויחזרו למוטב, על זה
אמרה ידעתי בנבואה כי לא יירש עם בני ממעשה
אביו אברהם הטובים, ועל כן נשאר החששא שמא
ילמוד יצחק ממנו".

(כלי יקר).

שרה זו יסכה, שסכתה ברוח הקודש. שרה יודעת שתפקידה להניח
עכשיו את היסוד לבית ישראל, היא מקימה בנין עד סוף כל הדורות.
בנין זה צריך להיות חזק, ישר, כולו לשם שמים, כולו קודש; לכן
בלא היסוס היא מצווה: "גרש את האמה הזאת ואת בנה", מעשה אכזרי
לכאורה, אבל "המרחם על אכזרים סופו מתאכזר לרחמנים". שרה בעיני
רוחה רואה שמהגר ומישמעאל יכול לצאת רק קלקול וע"י רחמנות
שלא במקומה אפשר להזיק לבנין הדורות של עם ישראל, "כי לא יירש

(2) מקרא זה שבחה של שרה הוא משום שראתה אותו שמצחק לע"ז אמרה
ודאי אין בן זה בנו של אברהם, לעשות מעשיו של אברהם, אלא
בן הגר המצרית הוא, כי חזר לחלק אמו, ומשום זה: ותאמר
לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת
עם בני עם יצחק.

בן האמה הזאת עם בני עם יצחק", ולכן היא חותכת באיזמל חד:
"גרש". והקב"ה מסכים על ידה.

"ויאמר אלקים אל אברהם...

כל אשר תאמר אליך שרה

שמע בקלה

כי ביצחק יקרא לך זרע".

(כא, יב).

"וכי סלקא דעתך דקני לה שרה או לברה, אי הכי

לא אודי קב"ה עמה דכתיב: כל אשר תאמר אליך

שרה שמע בקלה, אלא בגין דחמאת ליה בכוכבים

ומזלות ואימה אולפא ליה נימוסי דכוכבים ומזי

בגין כך אמרה שרה: כי לא יירש בן האמה הזאת

אנא ידענא דלא ירית לעלמין חולקא דמהימנותא

ולא יהיה ליה עם ברי חולקא לא בעלמא דין

בעלמא דאתי. ובגין כך אודי עמה קב"ה".⁽³⁾

(זוהר).

"אמר ר' יצחק: יסכה זו שרה, ולמה נקרא שמה

יסכה? שסכתה ברוח הקודש, שנאמר... כל אשר

תאמר אליך שמע בקלה".

(מגילה יד).

גם מעשיה של הגר לאחר ששולחה מבית אברהם מעידים כאלף עדים

על ראייתה הנכונה של שרה ביחס להגר.

"ותלך ותתע במדבר באר שבע".

(כא, יד).

"ותלך ותתע - חזרה לגילולי בית אביה".

(רש"י).

(3) וכי יעלה על דעתך ששרה קנאה אותה או את בנה, אם היה כן, לא היה הקב"ה מודה לדבריה, שכתוב: כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה, אלא משום שראתה אותו בע"ז, ואמו למדה אותו חוקי ע"ז, משום זה אמרה שרה: כי לא יירש בן האמה הזאת, אני יודעת שלא יירש לעולם חלק של האמונה, ולא יהיה לו חלק עם בני לא בעוה"ז ולא בעולם הבא, ועל כן הודה לה הקב"ה.

"בן יז' שנה היה ישמעאל בצאתו מבית אביו,
ובזכות אברהם אבינו לא חסרו המים מן החמת,
וכיוון שהגיעו לפתח המדבר, התחילה תועה אחר
עבודה זרה של בית אביה ומיד חסרו המים".

(ילקוט בראשית, צה)

"תא חזי, בקדימתא כד אזלת מקמה דשרה (כשברחה
מפני שרה) מה כתיב: כי שמע ה' אל ענייך. והשתא
דטעאת (שזנתה) בתר כוכבים ומזלות, אע"ג דכתיב:
ותשא את קולה ותבך, מה כתיב: כי שמע אלקים
את קול הנער, ולא כתיב כי שמע אלקים את קולך".
(זוהר).